

Timári Krisztián Attila

NYILVÁNOSSÁG ÉS BEFOLYÁSOLÁS

A Habsburg Birodalom sajtója II. József török ellenes háborújának felkészülési időszakában

BEVEZETÉS

A legolvasottabb német nyelvű újságok a korszakban a bécsi „fél hivatalos” újság a *Wiener Zeitung*, a Pozsonyban megjelenő *Pressburger Zeitung* és a Brünneben megjelenő *Brünner Zeitung* volt. Nem kevésbé elhanyagolható az *Ofner Zeitung* elődjének számító *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten* és a Bécsben megjelenő *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern* című újság sem. A német nyelvű újságok egyértelműen uralták a sajtót Bécsben, Pozsonyban, Budán és más nagyobb városokban is, de már teret kaptak az úgynevezett nemzetiségi újságok, elsősorban a magyar nyelvűek. A magyar nyelvű újságok megjelenése a birodalom központjától távolabb eső városokhoz volt köthető, példaként említve Komáromot és Kassát a szerkesztő kiadók szándékának megfelelő anyanyelvi kommunikáció előtérbe helyezése tekintetében, de Bécs és Pozsony nyilvánvalóan meghatározó szerepet játszott a sajtótermékek mennyisége és hitelessége szempontjából. A magyar nyelvű sajtó térnyerésének köszönhetően 1787-ben már kettő magyar nyelvű újság működött, az első a pozsonyi *Magyar Hirmondó*, míg a második a bécsi *Magyar Kurir*.¹ Az újságok tartalmának ellenőrzéséért a lokális cenzúra hivatal felelt, viszont a hivatali szervezeten belül minden hírlaphoz más és más cenzort jelöltek ki. Ebből következően a cenzori munka sem volt egységes. Nyilvánvalóan az újságok elfogultak és részrehajlóak voltak a császár és a Habsburg Birodalom felé, de a korabeli lapokat olvasva egyértelműen megállapítható, hogy mindegyik újság szerkesztői más-más szempontból közelítették meg az eseményeket. Ezt magától értetődően – az eladott számokra tekintettel – a lap olvasottságának növelését célzó szándék is magyarázhatja, de nem zárható ki az sem, hogy ezzel egyidejűleg a szerkesztők a cenzor szellemiségének ismeretében állították össze az egyes lapszámokat, és tudatosan helyeztek előtérbe bizonyos híreket, jelenségeket.

A jelen tanulmány alapvető célja, minthogy a témával korábban sem a hazai, sem pedig a külföldi történetírás nem foglalkozott, a Habsburg Birodalom, valamint a Magyar Királyság

¹ A magyar nyelvű sajtó kezdeti időszakáról, helyzetéről és a háború kitörésig kiadott hírlapokról áttekintő képet ad: Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 69–105.

hírlapjaiban megjelenő tudósítások, szerkesztői megnyilvánulások áttekintése 1787 augusztusának végétől egészen az 1788. év februárjáig terjedő időszakkal bezáróan. E közel féléves időtartam során megjelent lapszámok ugyanis hűen érzékeltetik azt a folyamatot, melynek során a Habsburg Birodalom kezdetben még csak szemlélőként viszonyul az 1787-ben kitört orosz-oszmán háborúhoz, viszont az egyes írások tartalma és hangvétele alapján egyre jobban kirajzolódni látszik az uralkodó és kormányzatának erősödő szándéka a háborús konfliktusba való beavatkozásra. Az előbbiekkal összefüggésben – logikus kronologikus rendet alkalmazva – természetesen röviden ismertetnünk kell azoknak a konkrét eseményeknek és körülményeknek a hátterét, melyek egyfelől nagy érdeklődésre tarthattak számot a korabeli olvasóközönség körében, másfelől ezek ismeretében akár a sajtónyilvánossággal kapcsolatos kormányzati elképzelések is rekonstruálhatók. Mindamellet hangsúlyozni szeretnénk, hogy terjedelmi okokból nem vállalkozhatunk mindenre kiterjedő áttekintésre, és vizsgálatunk forrásait kizárólag a megjelent lapszámokban közölt írások képezhetik. Ugyanakkor elemzésünk során figyelembe kívánjuk venni mind a hazai, mind pedig a külföldi történetírásnak a korszak és az események főbb jellemzőinek bemutatását lehetővé tevő eredményeit.

NEMZETKÖZI HÁTTÉR ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

II. József (1780–1790) uralkodásának kezdetétől fogva megfigyelhető, hogy éveken át tartó diplomáciai és katonai erőfeszítéseket tett birodalma felkészítése érdekében egy esetleges háborús konfliktus bekövetkezése esetére. Hónapokon át tartó egyeztetés után 1781. május 21-én végül sikerült megkötnie a szövetséget az Orosz Birodalommal, amit Wenzel Anton von Kaunitz (1711–1794) herceg és a császár a legnagyobb diplomáciai sikerüknek értékelték.² Kaunitz herceg egyszemélyben volt államférfi, diplomata, kancellár és a császár jóbarátja. Az ő irányításával és alapelveivel Bécsből a külpolitika. A Habsburg Birodalom korábbi diplomáciájának eredménytelensége, legalábbis ami a védelmi képességet szolgáló szövetségi rendszer kialakítását illeti, az uralkodó számára azonnali cselekvést tett szükségessé, így a régóta tervezett szövetség létrehozása kétségtelenül nagy tetteknek számított. A kezdetektől fogva az évek múlásával egy közösen vívott háború terve foglalkoztatta a cárnőt és a császárt. A gyakran átalakult, formálódó célkitűzést „Görög-tervnek” nevezték, ami a két birodalom közös

² Marczali Henrik: II. József első terjeszkedési tervei, *Századok*, XIV. évf., 1880/1, 185–206, 192.; Derek Beales: *Joseph II., Volume II: Against the World, 1780-1790*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 119–122.

együttműködésén alapult. A végső cél egyértelműen Konstantinápoly visszafoglalása volt. A Krím-félsziget orosz annexiója után erősödött fel újra a közös együttműködés lehetősége.³

1786 nyarán a császár meghívást kapott II. Katalin (1729–1796) cárnőtől, hogy a következő év nyarán megtekintse az újonnan elfoglalt és integrált területeket. Az utazásra más fontos személyeket is invitáltak, mint például a lengyel királyt II. Poniatowski Szaniszló Ágostot (1732–1798).⁴ A cárnő minden tekintélyes szövetségese részt vett az eseményen. A császár elfogadta a meghívást, de csak 1787 áprilisában indult útra Bécsből Lembergen és Brodin keresztül a krími területekre.⁵ A cárnő személyes találkozása a császárral jó hangulatban telt, viszont a törökellenes háborúról kevés szó esett. A katonai parádékat, illetve a Fekete-tengeri flotta átadását, ezenfelül az egész találkozót a résztvevőkön kívül az Oszmán Birodalom is egyfajta erődemonstrációnak ítélte meg.⁶

Az Oszmán Birodalom pár héttel később ultimátumot adott át a konstantinápolyi orosz követnek. Az ultimátum legfontosabb pontja a Krím-félsziget visszavétele volt. Az ultimátum megtagadása után az orosz követet, Jakov Bulgakovot (1743–1809) a „héttoronyba” zárták, ami egy előkelő rezidencia volt, ahová csak a legbefolyásosabb emberek léphettek be, ahol viszonylagos kényelemben és biztonságban élhetett.⁷ Az orosz követ letartóztatása után a Porta 1787. augusztus 24-én a háborút formálisan is megüzente az Orosz Birodalomnak.⁸⁹

³ Erre a cár és cárnő közötti levelezés ad bizonyítékot, ahol már az 1783. év végi levélváltásnál is egyre több szó esik a Portáról és az európai hatalmak Oszmán Birodalommal szembeni magatartásáról is. Alfred Ritter von Arneth: *Joseph II. und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel*, Wien, Wilhelm Braumüller K. K. Hof- und Universitätsbuchhändler, 1869., 211–215.

⁴ Melchior Weikard: *Taurische Reise der Kaiserin von Russland Katharina II.*, Aus dem englischen übersetzt, Koblenz, Andreae'sche Buchdruckerei und Verlagsbuchhandlung, 1799, 93.

⁵ Michael Hochedlinger: *Krise und Wiederherstellung., Österreichische Grossmachtpolitik zwischen Türkenkrieg und „Zweiter Diplomatischer Revolution 1787–1791*, Berlin, Duncker und Humblot, 2000, 171.

⁶ Beales: *Against the World, 1780-1790*, 510–512.

⁷ Salomo Gottlob: *Geschichte des oesterreich-russischen und türkischen Krieges, in den Jahren von 1787. bis 1792.: nebst Aktenstücken und Urkunden*, Leipzig, bei Wilhelm Gottlob Sommer, 1792, 5.

⁸ Oskar Criste: *Kriege unter Kaiser Joseph II.*, Wien, L. W. Seidel, 1904, 146.

⁹ Bár a konstantinápolyi orosz követ letartóztatása keltette a legnagyobb felháborodást, rajta kívül fogságba került még az havasalföldi, Moldvai, és Bukaresti orosz konzul is. *Magyar Kurir*, I. évf., 1787. 74. szám., szeptember 15., 604-605, és *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 79. szám., 1787. október 6., 664.

A HÍREK SZÉTTÉRJEDÉSE

A háború kitörése, mint sürgős üzenet azonnal szétterjed egész Európában. 1787. augusztus 29-én érkezett meg a hír Bécsbe, Versailles-ba 6 nappal később, míg Pétervár szeptember első napjaiban értesült a hírről, amit azonnali hadüzenet követet.¹⁰

A hadüzenetről szóló első hírek megérkezése előtt a birodalmi sajtó elsősorban a Habsburg-Németalföld területén kibontakozó elégedetlenség és ellenállás híreivel volt elfoglalva. A háborúról szóló hírek már augusztus legvégén megérkeztek a bécsi udvarba, de publikum tájékoztatása csak napokkal később kezdődhetett meg.

A történekről először a Bécsben megjelenő *Magyar Kurir* számolt be a 70. számában, amit szeptember első napján adtak ki, de itt még viszonylag kevés hiteles információ állt rendelkezésre. A következő mondat jól szemlélteti az adott szituációt: „tegnaptól fogva Bétsben azt suttoják, hogy a Török a Muszkának minden bizonnal hadat izent, Itt tovább nem szólhatunk: mert még minden bizonytalan.”¹¹ A szerkesztő Szacsvay Sándor (1752–1815) hírforrásai nem, hogy megbízhatónak, de rendkívül gyorsnak is számítottak, hiszen csak pár nappal később tette közzé azt a hírt, amit még a bécsi udvar is csak néhány nappal korábban kapott meg. Részletesebb információt nyújtott a *Brünner Zeitung* szeptember 4.-ei 71. száma, ahol már az orosz követ bebörtönzése is szóba került, ezenfelül ezeket a híreket angol és francia forrásokra hivatkozva is megerősítették.¹² A Magyar Hírmondó 1 nappal később szeptember 5.-én még komolyabb feltevéseket közölt, miszerint a császár minden kétséget kizáróan egy kordont fog létesíteni a Magyar Királyság déli részein.¹³ Meglepő módon sem a *Wiener Zeitung*, sem pedig a *Pressburger Zeitung* nem fordított különösebben nagy figyelmet a háború kirobbanása miatt.

Találgatások kezdődtek, hogy az orosz követen kívül akár a bécsi követet is letartóztathatják-e majd.¹⁴ Végül a Konstantinápolyból érkező szeptember 6.-ai levél tisztázta a bécsi követtel kapcsolatos kérdéseket, mivel az Oszmán Birodalom kizárólag csak őszinteséget várt a konzultól illetve, hogy válaszoljon minden további felmerülő kérdésre.¹⁵ A bécsi követtől elvárt nyilatkozat nem volt egyedül álló, hiszen a hadiállapot bejelentése után Konstantinápolyban más udvar követeihez is kérdést intéztek, miszerint a jelenlegi háborúban neutrálisak vagy

¹⁰ Hochedlinger: *Krise und Wiederherstellung*, 187.

¹¹ *Magyar Kurir*, I. évf., 70. szám., 1787. szeptember 1., 577.

¹² *Brünner Zeitung*, IX. évf., 71. szám, 1787. szeptember 4., 561.

¹³ „Hogy pedig a mi Felséges Uralkodónk II. József is Kordont, vagy hadi népből lineát vonat a maga Török-Országgal határozódó Országainak szelein, annál semmi sincs bizonyosabb, micsoda lépéseket fogjon továbbá tenni, az idő meg-mutatja.” *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 70. szám, 1787. szeptember 5., 592.

¹⁴ *Magyar Kurir*, I. évf., 72. szám., 1787. szeptember 8, 593.

¹⁵ *Magyar Kurir*, I. évf., 73. szám., 1787. szeptember 12, 597–598.

támogatóak kívánnak lenni. Az angolok állítólag támogató, de a poroszok, spanyolok, svédok, franciák inkább neutrálisak kívántak maradni.¹⁶

Az újságok szerkesztői és a nép körében is köztudott volt, hogy a háború a Krím-félsziget anektálást követő találkozó következménye. Az Oszmán Birodalom viszont a vártnál hamarabb lépett hadba, mint azt a két szövetséges birodalom gondolta.¹⁷ Szeptember 7.-re minden kétséget kizáróan a *Brünner Zeitung* közölte, hogy a konstantinápolyi értesülései szerint a basák már parancsot is kaptak a szultántól, hogy minden muzulmán hívőt szólítsanak hadba a „hitetlenek” ellen.¹⁸ Ebben az időben a hírek visszatartása gyakorinak számított, így nem egyedi, ha csak hetekkel, akár hónapokkal később közöltek információt az olvasókkal.¹⁹ Ugyanakkor egyértelműen megfigyelhető, hogy az első feltételezések és meg nem erősített találgatásokat követően az újságokban azonnal megnőtt a háborúval foglalkozó témák és hírek aránya és elkezdődött a harc az újságok között az olvasók figyelméért.

A szeptember hónap elejétől megjelenő felbecsülhetetlen mennyiségű és változó minőségű hírek ellepték a birodalom újságjainak oldalait. A helyzet annyira abszurd volt, hogy még az újságírók és szerkesztők is hangot adtak, annak, hogy mennyire sok esemény zajlik egyszerre.²⁰ A hónap vége felé a *Brünner Zeitung* szerkesztője már arról írt, hogy aki már kissé belefásult a háborús hírek olvasásába annak ajánlja a következő egyéb híreket.²¹ Az első hetek gyors hírtömege után a háborúról szóló tudósítások aránya bár nem csökkent, lényegi tartalma azonban egyértelműen visszaesést mutatott. Mindamellet alapvetően jellemzőnek tekinthető, hogy az újdonságok elsődleges közléséért komoly verseny indult a hírlapok között. Minden újság saját forrásbázissal dolgozott, így a szerkesztőhöz beérkezett magán levelek tették ki a hírközlések javát.

¹⁶ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 74. szám, 1787. szeptember 14., 585.

¹⁷ *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 70. szám, 1787. szeptember 5., 590–591, és *Magyar Kurir*, I. évf., 71. szám., 1787. szeptember 5., 580.

¹⁸ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 71. szám, 1787. szeptember 4., 569.

¹⁹ Erre példa: „Den 25. August kam ein Kourier aus Bukarest in Hermannstadt an, welcher diesen weg in 24 stunden zurückgelegt hatte, und die Nachricht der Entschliessung der Pforte, Krieg gegen die Russen zu Wasser und zu Land zu führen, mitbrachte.) *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26., 395.

²⁰ Erre jó példa a *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 75. szám, 1787. szeptember 22., 625. „Valóban a legfontosabb állapot: melly nyilván meg-érdemli, hogy Levelünk sorjai vele teljenek. Főképen pedig az Európai Politicus égen, annyi Jelenségek lebegnek, hogy az Úság írók szinte nem tudják, mellyik történethez nyúljanak előbb is.”

²¹ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 78. szám, 1787. szeptember 28., 621. A szerkesztőt pontosan idézve: Da Ihre Leser vermutlich nicht lauter Kriegserklärung verlangen wurden, so theile ich Ihnen hiemit einige andere Nachrichten mit. A mondat röviden magyarul szabadfordításban így hangzik: Mivel az olvasók feltehetően nem követelnének hangosan hadüzenetet, így szeretnék néhány más írást is megosztani Önökkel.

II. József sokáig nem foglalt álláspontot a háborúról, mivel szeptember közepe előtt nem sokkal elindult el a cseh-morva területekre, hogy az ottani erődítményeket és állapotokat szemügyre vegye.²² Ez az út közel 10 napon át tartott. Már ekkor elkezdte a császár és környezete kidolgozni a koncepciókat a háború megkezdésére, aminek a legfontosabb eleme a katonai vezérkar kijelölése és a toborzás kihirdetése volt. A *Magyar Kurir* újból elsőként tudósított arról, hogy a birodalom határain belül hamarosan kezdetét veszi az újoncok toborzása.²³ Szeptember közepén megkezdődött az újoncozás, mi több az ezredek hadi létszámra való feltöltése, valamint további harminckilenc tábornoki rangú személy kinevezése.²⁴

Az első komolyabban kidolgozott és leközölt katonai egységek elhelyezésével, felosztásával foglalkozó hírek szeptember végén jelentek meg, ahol a császári hadsereget három nagyobb részre osztották fel. A határvidéken kialakított kordonért felelős parancsnok báró Alvinczy József (1735–1810) lett.²⁵ Az Adriai-tengertől egészen Galíciáig tartó határszakaszt, amit röviden kordonnak neveztek, innentől kezdve használják majd tudatosan az újságok. Ugyanakkor a *Brünner Zeitung* értesülései is megerősítették, hogy a pontos parancsnokok még nem ismertek csak annyit lehetett tudni, hogy Friedrich Josias von Sachsen-Coburg-Saalfeld (1737–1815), a baloldali szárnyat fogja vezetni, Dominik Tomiotti de Fabris (1725–1789) a központi egységeket irányítja, és Peter Nicolas Langlois (1724–1789) a jobb szárnyat vezeti majd.²⁶ Nem sokkal később viszont elvetették ezeket a terveket és a korábbinál több részre bontották a császári hadsereget új központokkal és vezetőkkel kiegészítve.

Az új felosztás szerint a zászlóaljok mennyisége megnövekedett és végül 6 részre osztották fel a császári hadsereget. A területi felosztás a következőképpen alakult: galíciai, erdélyi, bánági, szlavóniai és horvátországi hadtestet hoztak létre, illetve egy főszereget létesítettek, ami Futak területén állomásozott.²⁷ A hadsereget vezető személy kiléte nagy érdeklődést mutatott, legyen szó bármelyik újságról, hiszen Hadik Andrástól kezdve, Franz Moritz von Lascy

²² *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 73. szám, 1787. szeptember 15., 609.

²³ „Ezen frigy kötést, olly híven kívánnya JÓSEF tellyesíteni, hogy a Török határ szélekre 100 ezer fegyvereseket fog Táborba szállítani: mely nép már parantsolatot is vett, és gyülekeznek öszve.” *Magyar Kurir* I. évf., 75. szám, 1787. szeptember 19., 612.

²⁴ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 77. szám, 1787. szeptember 25., 612.

²⁵ *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 76. szám, 1787. szeptember 26., 634.

²⁶ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 75. szám, 1787. szeptember 18., 596.

²⁷ *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 81. szám, 1787. október 10. A *Pressburger Zeitung* a számaiban nem használ oldalszámot, így annak megadása nem lehetséges.

tábormagyon át egészen Ernst Gideon von Loudon (1711–1790) tábornagyig bárki szóba kerülhetett.²⁸ A császár választása végül Hadik Andrásra esett.²⁹

Az újoncozás megkezdése és az ezredek városokon történő átvonulása, letelepedése érthető módon komolyan foglalkoztatta az olvasóközönséget, hiszen a birodalom minden területéről elvontak egységeket, hogy azok a Magyar Királyság déli határaihoz vonuljanak. Az október 3-án Pozsonyban megtartott nemesi gyűlésen végül sikeres újoncmegajánlás történt.³⁰ Szintén sikeres volt a Pesten megtartott gyűlés, ahol 695 főt sikerült megajánlani részletesen városokra lebontva, mint például Buda 110, Pest 90, Kecskemét 40 fővel.³¹ Hasonlóan nagy hírverést kapott a Jászberényben tartott gyűlés, ahol 600 főt ajánlottak fel a háborúra.³² A sajtóban megjelentek a hazafias gondolatok is egyre erősebben nyertek teret.³³

A KÜLFÖLDI HÍREK

Októberben már jóval erősebb törekvések voltak a birodalom hangulatát befolyásolni, így megjelent az újságban a szultán kiáltványa. A néphez intézett hazafias szónoklatában a szultán harcra szólította fel alattvalóit, elítélte az oroszok agresszióját, illetve célul tűzte ki a Krím-i területek visszaszerzését.³⁴ A szultán intézkedéseit negatívan értékelte a birodalmi sajtó, mivel agresszorként lépett fel az Orosz Birodalommal szemben. Teljesen másképpen fogadta a Habsburg Birodalom lakossága Nagy Katalin felhívását az orosz néphez, miszerint az örök békéről szóló szerződést az Oszmán Birodalom szegte meg, amit Európa urai előtt nyilvánosan

²⁸ Lásd *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26., és *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 74. szám, 1787. szeptember 19., 622. A háborúban szerzett tapasztalatokat tekintve a közel azonos időben a pályát megkezdő Hadik és Loudon lett volna a legjobb döntés, hiszen mindketten évtizedeken át szolgálták a monarchia érdekeit a hadseregben.

²⁹ „Se. Majestät sollen jünger ein Handbillet an Herrn Hofkriegspräsidenten Grafen von Haddik mit dem Auftrag erlassen haben, nichts zu sparen, um die höchsten Anordnungen wegen Bedeckung der Grenzen sobald als möglich, in Vollziehung zu setzen, damit nur nicht die armen Unterthanen hin und wieder ein Opfer der Grausamkeit herumirrender türkischer Horden werden mögen.“ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 84. szám, 1787. október 19., 675.

³⁰ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 82. szám, 1787. október 12., 658.

³¹ *Magyar Kurir*, I. évf., 82. szám, 1787. október 13., 673., *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 81. szám, 1787. október 13., 674., *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 83. szám, 1787. október 17.

³² *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 80. szám, 1787. október 10., 665., *Magyar Kurir*, I. évf., 82. szám, 1787. október 13., 672., *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 84. szám, 1787. október 20., 89., és *Brünner Zeitung*, IX. évf., 82. szám, 1787. október 12., 658–659.

³³ „Kameraden, die ihr etwan traurig seydt, muntert euch auf: der Kaiser giebt uns Brod, Sold, und Kleider; was ist billiger, als dass wir ihm dafür dienen?“ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 87. szám, 1787. október 30., 704.

³⁴ A kiáltvány több módosításban, hosszban jelent meg az újságokban. Például: *Brünner Zeitung*, IX. évf., 84. szám, 1787. október 19., 677., *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 83. szám, 1787. október 17., 2519., *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 84. szám, 1787. október 20., *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 83. szám, 1787. október 20., 693–695.

kötötték meg, továbbá a követüket Bulgakowot is kegyetlen módon a héttoronyba zárták.³⁵ A két hirdetés között a legnagyobb különbség a szerkesztők kommentárjai között keresendőek, mivel az Oszmán Birodalmat mélységesen elítélik, miközben az Orosz Birodalom által kiadott nyilatkozatot egyértelműen üdvözik.

A bécsi udvar szócsöveként ismert *Wiener Zeitung* az első hónapokban jóval kevesebb érdeklődést mutatott a háború iránt, mint a konkurens újságok. A megjelent írásokban a császár személyével és a bécsi udvarral kapcsolatos eseményeket helyezték előtérbe, illetve a szentesített rendeleteket, amelyek szabályozták a Habsburg Birodalom gazdasági, politikai, kulturális és egyéb területeit.

A *Wiener Zeitung* kiemelkedő szerepe a külföldi hírközléseknél található orosz és török területről érkező üzenetek és levelek publikálásában figyelhető meg, amit nagy arányban ez az újság közölt elsőként. Ezeknek a híreknek a részleges vagy teljes átvétele a többi újság szempontjából is meghatározó volt. Ugyanakkor a birodalmon kívülről érkező, az orosz és oszmán konfliktus tárgyaló jelentések igen érdekes képet mutattak. jelentések az orosz és oszmán helyzetről érdekes képet mutattak. Az 1787. év végéig közölt portai hírek túlnyomó többségét a Konstantinápolyból küldött levelek alkották, amiket kereskedők, ott élő keresztények, kémek vagy akár maga a bécsi továbbított. Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy a távolság miatt a levelek csak néhány héttel később értek célba. Ez alól kivételt jelentett a császárnak vagy a bécsi udvarnak küldött sürgős üzenetek.³⁶

A „félhivatalos” újság sokat várt az első vagyis oszmán területről érkező levelek közlésével, mivel csak bő 1 hónappal a háború kihirdetése után 1787. szeptember 29-én adott ki információkat, amelyben Bulgakow követ letartóztatásáról és a konstantinápolyi helyzetről számolt be.³⁷ Ebben az évben a *Wiener Zeitung* a külföldi hírközlések „Türkei” címszó alatt már csak 7 újságszámban tett közé információkat az Oszmán Birodalomból, ami azért is alacsony arány, mert a vizsgált időszakban 49 újságszám jelent meg. A közzétett hírek nagyrésztében a háborúra való felkészülést mutatták be az oszmánok szemszögéből. A nagyvezír, aki a szárazföldi egységeket, illetve az admirális, aki a flottát irányította kiemelt szerepet kapott, hiszen a szultán nem vett részt személyesen a harcokban.

³⁵ A 8 oldalas hadikiáltványt változatlanul leköszölte a *Brünner Zeitung*, IX. évf., 87. szám, 1787. október 30., 711–717., *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 86. szám, 1787. október 27., 2605–2612.; *Magyar Hirmondó*, VIII. évf., 88. szám, 1787. november 7., 729–739.

³⁶ Az információt a sürgős esetekben az úgynevezett Kurir-ok hajtották végre, akik lóval tették meg a távolságot a célállomásig.

³⁷ *Wiener Zeitung*, LXXXVI. évf., 78. szám, 1787. szeptember 29., 2363.

A szövetséges Orosz Birodalom helyzetének bemutatása már jóval nagyobb hangsúlyt kapott, hiszen 14 újságszámban jelentettek meg híreket. II. Katalin országából elsődleges forrásnak számított a *Petersburgische Hofzeitung*, ami szellemiségében, kapcsolataiban és a hírközlésben a Wiener Zeitung orosz megfelelője volt. Az érintett témák között kimagasló volt a cárnő kegyeltje az orosz csapatok vezetője Grigorij Alekszandrovics Patyomkin (1739–1791) megjelenése a háborús hadszíntéren.³⁸ Másodlagos szerepet kapott a kiemelt gátként szolgált egy dél felé történő orosz terjeszkedési szándék vonatkozásában. Az erőd jelentősége akkora volt, hogy az orosz sajtó a környék legkisebb katonai sikereit is megkívánta osztani a közönséggel. Ezt tükrözi például az a híradás is, amikor Ocsakov előtt tizenöt mérföldre lévő orosz hadiflotta legyőzött hat, utánpótlást szállító oszmán hadihajót.³⁹

Az orosz hadszíntereken jelentősebb összecsapás Kinburn térségében Ocsakowtól nem messze zajlott le 1787. október 12.-én, amikor is az első támadást visszaverték az oszmán katonák,⁴⁰ de pár nappal később a cári csapatok Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800) vezetésével végül jelentős győzelmet arattak. A nagyjából három napon át tartó véres összecsapásban mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. Az újságban megjelent kijevi levelek szerint a cári hadsereg 16 ezer főt veszített ez idő alatt.⁴¹ A cárnő azonnal háláját és elismerését fejezte ki tábornokainak. Feltűnő viszont, hogy a Habsburg Birodalom hírlapjai hónapokkal később írtak csak a cárnő Szuvorovhoz intézett leveléről.⁴² Az újonnan elfoglalt területet és várost maga Patyomkin herceg is meglátogatta.⁴³ A birodalmi sajtóban nagy szenzációnak örvendett a Kinburn-i csata, mivel eddig a szárazföldi háborút csak kisebb összecsapások, ellenséges területre való betörések és manőverezések alkották.

A korabeli események vizsgálata során feltétlenül ki kell térnünk az Orosz Birodalom és a Lengyel Királyság kapcsolatára. A Lengyel Királyság területeit érintő, 1772-ben megkezdett területi felosztás miatt feszült és jelentős formában alárendelt volt.⁴⁴ A cárnő kihasználva a Lengyel Királyság földrajzi fekvését, illetve, hogy a Rzeczpospolita szomszédos az Oszmán

³⁸ Patyomkin katonai múltjába és a cárnővel való kapcsolatához nagy segítséget nyújt Douglas Smith könyve. Douglas Smith: *Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Prince Grigory Potemkin*, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2004.

³⁹ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 87. szám, 1787. október 31., 2632.

⁴⁰ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 94. szám, 1787. november 24., 2841–2843.

⁴¹ *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 92. szám, 1787. november 21., 765–766.

⁴² Érdekesnek számít, hogy ebben az esetben nem a Wiener Zeitung hírközlése volt a leggyorsabb. *Magyar Hírmondó*, IX. évf., 2. szám, 1788. január 5., 9–10, *Pressburger Zeitung*, XXIII. évf., 2. szám, 1788. január 5.; *Brünner Zeitung*, IX. évf., 104. szám, 1787. december 28., 851. *Wiener Zeitung*, LXXXVI. évf., 1. szám, 1788. január 2., 8.

⁴³ *Wiener Zeitung*, LXXXIV. évf., 97. szám., 1787. december 5., 2938.

⁴⁴ Erről lásd bővebben: Tadeusz Cegielski: *Das alte Reich und die erste Teilung Polens 1768-1774*, Stuttgart, Steiner, 1988.

Birodalommal sürgősen intézkedéseket tett, hogy a katonáinak egy részét arra a területre irányítsa át. Október 18-án az orosz követ átadta a lengyel királynak és varsói udvarnak az orosz behatolásról tájékoztató, ultimátum szerű jegyzéket, melyben az orosz fél közölte, hogy a cárnő feltétlenül szükségesnek találja hadseregének egy részét lengyel területeken állomásoztatni.⁴⁵

Az orosz katonák átteleltetése a lengyel területeken súlyos diplomáciai kérdést vetett fel a Lengyel Királyság neutralitásával kapcsolatban. A követ tájékoztatása után a két részre osztott hadsereggel került sor a bevonulásra, de hangsúlyozták, hogy természetesen minden felmerülő költséget az Orosz Birodalom áll majd.⁴⁶ Ez természetesen nem így történt és gyakoriak voltak a visszaélések. A lengyel erőket vezető vajda Stanislaw Szczesny Potocki (1751–1805) volt az összeköttetés a varsói udvar és az orosz hadsereg között. A Wiener Zeitung értesülései szerint a vajda saját költségén megnövelte a csapatai létszámát, illetve a lengyel határt mesterséges akadályokkal, úgynevezett spanyol lovasokkal, valamint árkokkal erősítette meg.⁴⁷

A bécsi újság tájékoztatása szerint a Porta azonnal a varsói udvarhoz fordult, amiben azt kifogásolták, hogy az orosz katonák lengyel semleges területen tartózkodnak és ott kívánnak áttelelni. Ebben az esetben, ha nem történik változás a Porta a lengyel területen is megütközik az orosz seregekkel.⁴⁸ A varsói udvar megoldást keresve a problémára egy birodalmi gyűlést kívánt összehívni, hogy megvitassák a lehetséges háborúra vonatkozó kérdéseket.⁴⁹ Az országgyűlés összehívása és megszervezése azonban rengeteg időt vett igénybe, így a Habsburg Birodalom háborúba való belépésének napjáig nem történt változás, sőt a gyűlés el sem kezdődött addig.

⁴⁵ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 93. szám, 1787. november 21., 2811–2812.

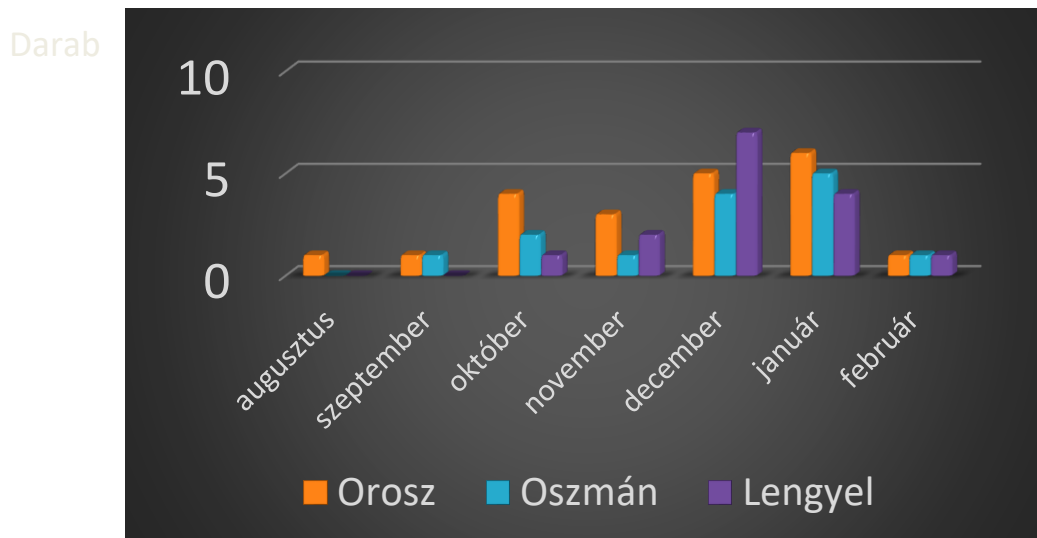
⁴⁶ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 94. szám, 1787. november 23., 771.

⁴⁷ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 100. szám, 1787. december 15., 3029.

⁴⁸ *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 100. szám, 1787. december 15.

⁴⁹ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 101. szám, 1787. december 19., 3063.

A Wiener Zeitung külföldi hírközléseiről a következő diagram összegzi az eredményeket.

1. ábra: Az 1787. augusztus 24. és 1788. február 9. között megjelent külföldi hírközlések eloszlása a Wiener Zeitung számai alapján

Jól látható, hogy a hírek gyakorisága november hónap végétől drasztikusan megemelkedett, illetve ez a tendencia a háború kitöréséig fennmaradt. A hírek eloszlása mindhárom ország között viszonylag kiegyenlítettnek mondható, de a szövetséges Orosz Birodalom kapta a legnagyobb figyelmet.

A barátságos diplomáciai kapcsolatot a Habsburg Birodalom nem csak Nagy Katalinnal próbálta meg intenzíven fenntartani. A Francia Királyság már 1756 óta szövetséges volt a birodalomnak, így a franciák magatartása a leendő háborúval kapcsolatban döntő fontosságú tényező volt. Az első Párizsból visszaérkezett levelek alapján a kezdeti meglepetés után a francia fél célja a béke teljes visszaállítása volt.⁵⁰ A Habsburg Birodalom minden diplomáciai erejét felhasználta és megpróbálta bevonni a Párizsi udvart az osztrák-orosz szövetségbe, de erre végül nem került sor.⁵¹

Miközben az európai diplomáciai helyzet több országban eszkalálódott, a Habsburg Birodalom folytatta raktárainak feltöltését, illetve kiadta a szükséges rendelkezéseket az ezredek elhelyezéséről a kijelölt határszakaszokon. Az újságok közül a legtöbbet az utánpótlással a *Pressburger Zeitung* foglalkozott. A kezdő híreiben végig jelent volt a Dunán lévő hajók általi áruszállítás. Állításaik szerint összeségében naponta akár 4–6 kereskedő hajó

⁵⁰ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 77. szám, 1787. szeptember 25., 611.

⁵¹ *Magyar Kurir*, I. évf., 98. szám, 1787. december 8., 795. „Béts,Páris, és Pétervárad Páris, Madrit és Londón között mind-szüntelen 2 Kurir vagyon edgy nyomban; az edgyik érkezik, a másik indul, és ugyan azon edgy órában sokszor 3-os érkezik meg ugyan azon edgy Udvarhoz.”

indult Pozsonyból, tele élelemmel a katonák számára, a földutakon pedig több száz szekér tette meg az utat hetente többször.⁵² November 10-én Bécsből ismét több hajó indult útnak, de a rakomány között már megjelent az ágynemű, csákány, lapát és minden más szükséges eszköz.⁵³

A Magyar Királyság területén történő toborzás nagy népszerűségnek örvendett, legalábbis állították a szerkesztők. A tíz kerületre felosztott Magyar Királyságban a valóságban viszont összesen csak 10 981 főt sikerült betoborozni a hadseregbe 1787 végéig, a pesti kerületben 2 326 főt, a nagyváradi kerületben 1 398 főt, illetve a nyitrai kerület 1 248 főt adott.⁵⁴ Figyelemre méltó, hogy nem egy kimondottan magyarországi lapban, vagyis Wiener Zeitungban 1787. évi 95. számban tették közzé azoknak a városoknak a listáját, ahol a katonaságba lehetett jelentkezni.⁵⁵ A birodalom legjelentősebb hírlapjának számai azonban a tényleges eszkaláció egyéb jelenségeiről is beszámoltak. A harckészültség fokozása, illetve az érlelődő konfliktus biztos jeleként került sor ugyanis a megfigyelő kialakítására, továbbá a kisebb katonai különítmények járőrözése is megkezdődött. Az elszórt híradások az ezredek érkezéséről, vonulásáról is beszámoltak, s feltűnő módon a birodalom területeiről összevont csapatok átcsoportosításáról szóló hírek több hónapon át időről időre megjelentek. A tudósítások a téli szállások helyzetét is annak függvényében adták meg, hogy onnan azonnal bevethetőek legyenek a katonák⁵⁶

Szimbolikus elemként jelent meg a sajtóban a vallási ellentét kérdése is, így gyakran visszaköszönő hírként szerepelt a keresztény üldözések az Oszmán Birodalom határain belül, illetve a túlkapások és hatalmi visszaélések.⁵⁷ Az elmenekült oszmán alattvalók számára a császár parancsára ellátást és védelmet kellett nyújtani. Az esély a békére csekély volt, de a sajtóhírek szerint maga a szultán is óvatosabb lépésekre szánta el magát. Ennek bizonyítéka, hogy parancsba adta a belgrádi basának, hogy a lehető legjobb kapcsolatot ápolja a császáriakkal, továbbá regulázza meg az engedetlen katonákat nehogy szikrái legyenek a közelgő tűznek.⁵⁸

Belgrád stratégia fontosságú erődítményként szerepelt mindkét uralkodó későbbi céljaiban, így a város birtoklásáért vívott hadműveletek megkezdésére nem sokat kellett várni. A császár

⁵² *Magyar Kurir*, I. évf., 95. szám, 1787. november 28., 775.

⁵³ *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 91. szám, 1787. november 14. (Oldalszám nélkül.)

⁵⁴ Magyar Nemzeti Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum commissariatium, HU- MNL- OL-C-61., 297a. kútfő, 527.tétel, 454.

⁵⁵ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 95. szám, 1787. november 28., 2871.

⁵⁶ *Magyar Kurir*, I. évf., 96. szám, 1787. december 1., 784.

⁵⁷ *Magyar Kurir*, I. évf., 76. szám, 1787. szeptember 22., 621.

⁵⁸ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 89. szám, 1787. november 6., 728.

a lehető leggyorsabb és legkönnyebb módon kívánta előkészíteni Belgrád elfoglalását. Az első lépések között szerepelt az az október 14-ei látogatás, amikor több magas rangú tiszt érkezett Zimonyba, akik a közelebbi területekről próbálták felmérni a még Savoyai Jenő (1663–1736) által kialakított árkokat, harcvonalakat Belgrád erődje körül.⁵⁹ Az erőd Bécsben is szóbeszéd tárgya lett. Azt beszélték, hogy a két tábornagy Hadik és Loudon a városban találkozott a császárral sétálás közben, melynek során megkérdezte őket a császár mennyi időre lenne szükség Belgrád elfoglalásához, amire Loudon tábornagy azt válaszolta, 10–12 napra.⁶⁰ Habár erre a szóbeszédre vonatkozóan eddig nem került elő megbízható forrás, mindenesetre látható mennyire kulcsfontosságú szerep jutott Belgrádnak.

A romló diplomáciai viszonyok miatt az oszmánok is elkezdtek felvonultatni seregeiket a Habsburg Birodalom határvidékéhez, ahol sáncokat ástak, ágyúkat hoztattak, de elsősorban Belgrád várát erősítették meg.⁶¹ A császár megbízta Alvinczy Józsefet, hogy készítse elő Belgrád várának bevételét, amit ő hosszas tervezés után december 2.-ról 3.-ra virradó éjjelt kijelölve hajtotta végre a támadást, amihez három rohamoszlopot használt, különleges bátorságáról tanúságot téve, az elsőt ő maga vezette.⁶² A kivitelezés elsősorban a rossz időjárás miatt elbukott. A Dunán való átkelés csak részben történt meg. Az eredménytelen kísérlet híre hamar szétterjedt az Oszmán Birodalomban, ami felerősítette a bizalmatlanságot és megakadályozta a további bármilyen békés megegyezés lehetőségét. Február elejéig nem is történt semmilyen komolyabb katonai hadművelet.

A birodalmi újságok legjava nem kívánta kommentálni vagy egyáltalán megjelentetni a belgrádi eseményeket, mivel az rontotta volna a közhangulatot és súlyos kérdéseket vont volna maga után. Apróbb említések találhatóak csak, de azok mindegyike megpróbálja kicsinyíteni az említett katonai vállalkozás fontosságát és súlyát. A szerkesztők és a birodalom nagy része is hinni akart abban, hogy sikerült elfoglalni az erődöt, így rögtön a hamis pletykák is szárnyra kaptak.⁶³

⁵⁹ *Magyar Kurir*, I. évf., 87. szám, 1787. október 31., 710.

⁶⁰ *Magyar Hírmondó*, VIII. évf., 89. szám, 1787. november 10., 747.; és *Magyar Kurir*, I. évf., 89. szám, 1787. november 7., 725.

⁶¹ *Magyar Kurir*, I. évf., 101. szám, 1787. december 19., 821.

⁶² Rédvay István: Alvinczy vállalkozása Belgrád ellen 1787-ben, *Magyar Katonai Szemle*, X. Évf., 1940/5., 510–516, 513.

⁶³ „Vielmehr will ich ihre eingesandte Nachrichten von der Eroberung Belgrads vor nichts anders als einen ächten patriotischen Wunsch ansehen, der zwar nicht wie mancher sich's denkt, se geschwind ausgeführt, aber doch allzeit wünschenerth ist. Was ist also an diesem Gerüchte?” *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 100. szám, 1787. december 15.

Mindamellett a császár és a bécsi udvar a háborús hírek mellett rendkívül nagy figyelmet mutatott a trónörökös a későbbi I. Ferenc király (1768–1835) házasságkötése felé. A frigy már szeptembertől lázban tartotta az olvasókat. A császár és Ferenc főherceg találkozása a Württembergi hercegnővel Erzsébet Vilma Lujzával (1767–1790) rögtön központi téma lett, mint ahogy az ifjú pár bármilyen nyilvános helyszínen vagy eseményen való megjelenése.⁶⁴

Az esküvőre részletes vendéglistát is megjelentetett egy újság, ahová 463 főt hívtak meg, érdekes módon ebből 16 fő volt magas rangú katonai tiszt az Udvari Haditanácsból.⁶⁵ A szertartást a kölni választófejedelem tartotta meg. Az esküvő után Erzsébet hercegnő és a családja Firenzébe indultak, azonfelül Ferenc főherceg a határhoz készülődött.⁶⁶ Az esküvő lebonyolítása és megszervezése a császár egyik prioritásához tartozott, mivel így elrendeződött a trónörökösnek a további utódlási kérdései is. Nem elhanyagolható tényezőként szerepelt, hogy a császár katonai ismereteket is tovább akart adni a fiatal főhercegnek, így a háborúban való részvétel nem volt kérdés Ferenc számára.

SAJTÓHÍREK ÉS GAZDASÁGI TELJESÍTŐKÉPESSÉG

A küszöbön álló konfliktus szempontjából nem volt elhanyagolható kérdés a hátszág gazdasági állapota, a birodalom teljesítőképességének fokozását célzó központi politika, az uralkodói kezdeményezések megjelenítése. Érthető módon ebben a vonatkozásban a Wiener Zeitung értesülései számítottak a legmegbízhatóbbnak, illetve a lap hasábjain jelentek meg a leghamarabb az egyes vonatkozó rendeletek. Nem mellékes, hogy maga a császár is elsődleges információközlő csatornaként használta az újságot. Ahogyan az alábbi táblázatban látható, néhány számmal később a többi újság is átvette a rendeleteket és megosztotta azokat az olvasókkal. Megemlítendő viszont, hogy a rendeletek átvételét a német nyelvű újságok jobban preferálták, mint a magyar nyelvűek, mivel az utóbbi újságok jóval kevesebb rendeletet tettek közzé.

⁶⁴ *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26., 2329.

⁶⁵ *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten*, II. évf. 1. szám, 1788. január 5., 10.

⁶⁶ *Brünner Zeitung*, X. évf., 3. szám, 1788. január 8., 18.

Rendelet megnevezése	Beiktatás ideje	Wiener Zeitung	Pressburger Zeitung	Brünner Zeitung	Provinzial Nach.
Kenyér kiviteli tilalom	1787.10.04.	1787.10.13.	1787.10.24.	1787.10.23.	1787.10.24.
Pálinkafőzés búzából, árpából és egyéb növényekből	1787.10.23.	1787.10.24.	1787.10.27.	1787.10.30.	1787.10.27.
Búzafélék ingyenes behozatala	1787.11.07.	1787.11.07.	1787.11.10.	1787.11.23.	1787.11.10.
Disznó és szarvasmarha hús kiviteli tilalom	1787.11.03.	1787.11.14.	1787.11.17.	1787.11.16. (92.csatolmány)	1787.11.17.
Ingyenes behozatal és kiegészítés	1787.11.06.	1787.11.14.	1787.11.17.	1787.11.16. (92.csatolmány)	1787.11.17.
Oszmán területről származó áruk tilalmának feloldása	1787.12.04.	1787.12.22.	Nincs adat	1787.12.28.	1787.12.26.

1. táblázat: A kiadott rendeletek leközlési ideje a sajtóban

A táblázatban csak néhány, egyértelműen a háborús helyzet által indokolt és megkerülhetetlen intézkedés látható, de természetesen hasonló rendeletek sokasága jelent meg a háború előtti időszakban. A kulcsfontosságú rendeletek között szerepelt a kenyér kivitelének megtiltása a Habsburg Birodalomból, amit nem csak az Oszmán Birodalom felé, hanem minden más ország irányába megtiltottak, ami egyértelmű jele volt annak, hogy az élelmiszerraktárakat kívánták feltölteni a háborús időszakra.⁶⁷

⁶⁷ A rendelet hivatalos közlése a következőként szerepelt: „Se. Maj. haben durch ein Hofdekret vom 4. dieses Monats anzubefehlen geruhet, daß die Ausführe des Getreides aus den Ungarischen Ländern nicht nur in das

A pozitív háborús kép kialakításának egyik legnagyobb problémáját jelentette a gazdaságot felkészíteni a háborúra. A császár által kiadott rendeletekből már láthattuk az élelmiszer és minden egyéb áruk felhalmozása a császári katonák magasabb szintű ellátását szolgálta, viszont ezek az intézkedések elvonást jelentettek szinte minden területről. Az 1787. év nyári termései a hírlapok beszámolója szerint közel sem alakultak olyan jól, mint az előző évben. A parasztok panaszai hamar megjelentek az újságokban, miszerint a nyáron sok betegség pusztított, leginkább a tiszai területeken, ahol gyakori volt az áradás is, aminek következtében a szarvasmarhák megbetegedtek.⁶⁸ A gabonafélék termése is alulmaradt a várakozásokkal szemben, így előírták, hogy a nyári és téli terményeket keverjék egymással a veszteség redukálása miatt.⁶⁹ A rosszabb időjárási viszonyok az egész birodalmat érintették, egyidejűleg Prágából is azt jelentették, hogy az élelmiszerárak emelkedése gyors.⁷⁰ A nép számára elengedhetetlen élelmiszerek tekintetében a legfeltűnőbb drágulást természetesen a búza, a liszt és kenyérfélék változása jelentette. A gyenge termésátlag miatt a bécsi kenyérsütők már szeptember elején emelni kívántak az áraikon.⁷¹ Jól érzékeltette a drágulást az a komikus szituáció, amikor a bécsi kikötőben egy hajóst rajta kaptak, hogy a harmincadvám befizetése közben egy jól megsült kenyéret rejteget, amiben később kiderült aranyórák voltak belesütve.⁷² Az áremelkedést kívánta megakadályozni a császár a kiadott rendeletekkel, de ezek kevésbé voltak eredményesek.

Az Oszmán Birodalom rögtön megérezte a császár kenyér kiviteli tilalmi rendeletét, ami helyenként kisebb összetűzéseket eredményezett a szállítók és a vevők között.⁷³ Ennek hatására a török kereskedelem a legaktívabb kereskedelmi helyszíneken, mint például Belgrád és Zimony között akadozni kezdett. A búzafelvásárlás megtiltásával más árukat kezdtek felvásárolni, úgy, mint rizst, bőrt, faanyagot.⁷⁴ A további rendeletek orvosolni kívánták az emelkedő árakat, valamilyen szinten ez sikerült is, de a hadsereg ellátását a császár egyre inkább

Türkische Gebiet, sondern auch in alle fremde Staaten bis auf weitere Verordnung verboten seyn soll. *Wiener Zeitung*, LXXXV. évf., 95. szám, 1787. november 28., 2871.

⁶⁸ *Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 81. szám, 1787. október 10., 38.

⁶⁹ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 86. szám, 1787. október 26., 697.

⁷⁰ *Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 75. szám, 1787. szeptember 19., 357.

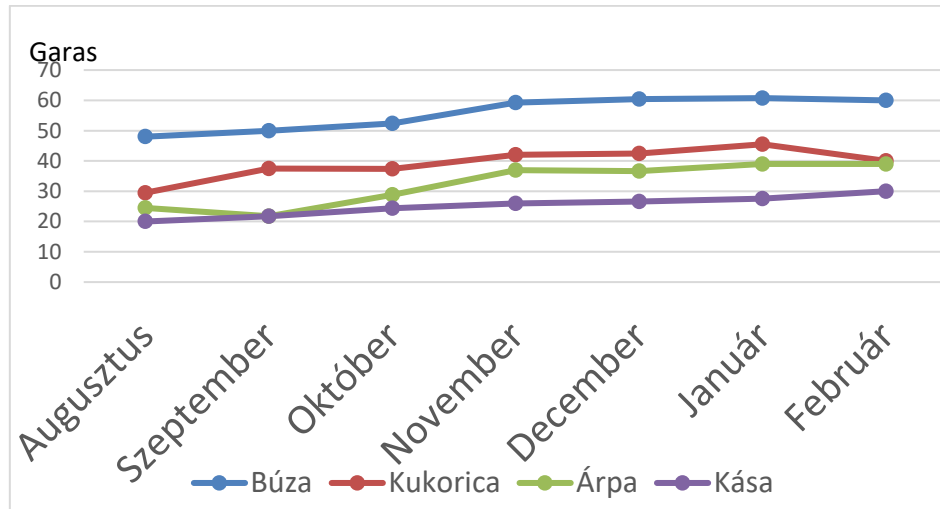
⁷¹ *Magyar Kurir*, I.évf., 73. szám, 1787. szeptember 12., 600. Szacsavay ironikusan kommentálja a helyzetet: „A kenyér sütők is már egy héttől fogva drágaságot kívánnak vala bé-hozni Bétsbe- de a hajó huzástól megijedvén sütik és főzik a kenyéret, mint annak előtte.”

⁷² Szacsavay kommentárja ismét önmagáért beszél: „Most tudjuk miért kívánnak olly drágaságok lenni a mi kenyér sütőink! hát arany órák laknak a kenyérben!” *Magyar Kurir*, I. évf., 80. szám, 1787. október 6., 657–658.

⁷³ *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 86. szám, 1787. október 27.

⁷⁴ *Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 86. szám, 1787. október 27., 122.

előtérbe helyezte. Temesvárról már olyan információkat osztottak meg, hogy már most nagyon érezhető a drágulás olyannyira, hogy ilyet még senki nem élt meg.⁷⁵ A drágulás mértékét a *Wiener Zeitung* csatolmányában megjelent búzafélék áráról készült diagram szemlélteti a legjobban.

2. ábra: Búzafajták legalacsonyabb árának változása 1787. augusztusa és 1788. februárja között

A *Wiener Zeitung* által közölt árlisták alapján összeállított diagram jól látható folyamatos ár növekedést mutat, aminek következtében ebben az időben pozsonyi mérő búza ára legalább 20%-kal, a kukorica ára 30%-kal, az árpa ára legalább 50%-kal és a kása ára 40%-kal emelkedett Bécsben. Ezeket a gazdasági hatásokat a sajtó próbálta pozitívabb színben feltüntetni. A határhoz vezényelt pékek jó minőségű kenyeret sütnek és azt a katonák és a helyi lakosok ezen a területen olcsóbban tudják megvásárolni, ami nagy boldogságot okozott a nép körében állította a szerkesztő.⁷⁶ Az újságokban megjelent olyan példa is, miszerint a Bánság gyapjútermeléséről közzé tett adatok szerint a gyapjú kiviteli tilalom után majdnem, kétszeres hasznot húztak a kereskedők az eladásokból.⁷⁷ A császár ugyanakkor felhívást intézett a patrióta lakosság felé, hogy szolgáltatassa be terményeit, állatait a hadsereghez.⁷⁸ A magyar

⁷⁵ *Brünner Zeitung*, IX. évf., 102. szám, 1787. december 21., 833.

⁷⁶ *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 93. szám, 1787. november 21.

⁷⁷ *Brünner Zeitung*, IX. évf. 68. szám, 1787. augusztus 24., 541.

⁷⁸ A patrióta felhívás a sajtó szerint jól működött erre több példát is hoztak. Például: *Pressburger Zeitung*, XXII. évf., 102. szám, 1787. december 22.

nemesség egy része ezt megtette és átengedte terményeinek egy részét, viszont a rendeletek és felhívások ellenére sem sikerült a kívánt mennyiséget összegyűjteni a hadsereg számára.

A császár jelleméhez illően az utolsó pillanatig kívárt a hadüzenet bejelentésével, mivel a lehető legjobb feltételek mellett kívánta megvívni a háborút. Ez a fajta várakozás ugyanakkor korlátozta a császár és a cárnő közötti egyetértést és szövetséget, mivel a cárnő mielőbb harcra kívánta szólítani a császári katonákat. Nagyobb problémát jelentett, hogy a hosszan tartó előkészületek esélyt adtak az Oszmán Birodalomnak hasonló lépéseket megtenni, sőt felkészülni egy két frontos háborúra. Az 1788. február 7.-ei levelében II. József leszögezte a cárnőnek, hogy kész belépni a háborúba és korán kívánja elkezdni az 1788.évi hadjáratot.⁷⁹ Ennek nyomán II. József 1788. február 9.-én formálisan is hadat üzent Oszmán Birodalomnak.

ÖSSZEGRÉS

Mindenképpen kijelenthetjük, hogy a birodalmi sajtóban az oszmán-orosz háború azonnal központi témakörre vált, háttérbe szorítva minden más belföldi vagy külföldi eseményt. Az újságokban igen nagy számban jelentek meg a háborús eszkalációhoz, a hadba lépés előkészületeihez kapcsolódó írások. A hírközlések mennyiségéhez képest viszont a tényleges hírérték, különös tekintettel a tartalmi elemek minőségére és az aktualitásra, rendkívül változónak tekinthető.

Az információáramlás az újságok között arra enged következtetni, hogy egyfajta periodikusság tapasztalható, vagyis az újságok törekedtek átvenni egymástól a lényeges tartalmakat. A hírek legjavát a kereskedők, katonák és privát személyek által küldött levelek tették ki, de az adott ország hivatalos nyilatkozatainak a száma sem elhanyagolható ezen a területen. Az orosz-török hadműveletek mellett az újoncozás, az élelmiszer szállítás és hadieszközök utánpótlása, a császárral kapcsolatos hírek és a rendeletek alkották a magját azoknak az információknak, amelyek a korszak újságjaiban megjelent írások esetében megfigyelhetők, illetve a szerkesztők érdeklődését a feltételezett olvasói, vagy kormányzati igényekre tekintettel felkeltették. A vizsgált időszakban az újságok tárgyyszerű közléseikkel „pozitív háborús képet” igyekeztek sugallni, előrevetítve, hogy az elkövetkezendő háború a birodalom és az egyén érdekeit egyaránt szolgálja majd. Nem kétséges, hogy a birodalmi és magyarországi sajtóban megjelent hazafias beszédek és a szerkesztők gondolatvilágának

⁷⁹ Arneth: *Joseph II. und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel*, 310–311.

megosztása az olvasókkal egyértelmű befolyásolási szándékra enged következtetni, sőt célzott érzelmi ráhatás is megfigyelhető, ami a háborús pszichózis erősítését is jelenthette.

A sajtóban megjelent cikkek szerint is nagyjából november elejére bizonyossá és elkerülhetlenné vált a háború az Oszmán Birodalommal, annak ellenére, hogy a diplomáciai tárgyalások a színpalak mögött továbbra is folytak. Az előkészületek nagysága és a bécsi udvar magatartása minden kétséget kizáróan szembetűnő volt a korszak emberének. A birodalommal szemben jelentkező külső és belső kihívások, az ezekkel kapcsolatos dilemmák különböző mértékben, de kiérződtek az egyes lapok sorai közül, még akkor is, ha a cenzúra hivatal és a szerkesztők komoly figyelmet fordítottak a negatív hírek kiszűrésére. Az érintett nehézségekre nézve az elsődleges megoldás – legalábbis a lapokban megjelent írások szerint – nem lehetett más, mint hogy a birodalom hadserege mielőbb elérje katonai célkitűzéseiket és békére kényszerítse az Oszmán Birodalmat

BIBLIOGRÁFIA

Források

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum commissariaticum 297a. kútfő, 527. tétel, 454.

Nyomtatott és kiadott források

ARNETH, Alfred: *Joseph II. und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel*, Wien, Wilhelm Braumüller K. K. Hof- und Universitätsbuchhändler, 1869.

GOTTLÖB, Salomo: *Geschichte des oesterreich-russischen und türkischen Krieges, in den Jahren von 1787. bis 1792.: nebst Aktenstücken und Urkunden*, Leipzig, bei Wilhelm Gottlob Sommer, 1792.

Brünner Zeitung, IX. évf. 68. szám, 1787. augusztus 24.

Brünner Zeitung, IX. évf., 71. szám, 1787. szeptember 4.

Brünner Zeitung, IX. évf., 74. szám, 1787. szeptember 14.

Brünner Zeitung, IX. évf., 75. szám, 1787. szeptember 18.

Brünner Zeitung, IX. évf., 77. szám, 1787. szeptember 25.

Brünner Zeitung, IX. évf., 78. szám, 1787. szeptember 28.

Brünner Zeitung, IX. évf., 82. szám, 1787. október 12.

Brünner Zeitung, IX. évf., 84. szám, 1787. október 19.

Brünner Zeitung, IX. évf., 86. szám, 1787. október 26.

Brünner Zeitung, IX. évf., 87. szám, 1787. október 30.

Brünner Zeitung, IX. évf., 89. szám, 1787. november 6.

Brünner Zeitung, IX. évf., 94. szám, 1787. november 23.

Brünner Zeitung, IX. évf., 102. szám, 1787. december 21.

Brünner Zeitung, IX. évf., 104. szám, 1787. december 28.

Brünner Zeitung, X. évf., 3. szám, 1788. január 8.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 70. szám, 1787. szeptember 5.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 73. szám, 1787. szeptember 15.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 74. szám, 1787. szeptember 19.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 75. szám, 1787. szeptember 22.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 76. szám, 1787. szeptember 26.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 80. szám, 1787. október 10.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 81. szám, 1787. október 13.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 83. szám, 1787. október 20.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 88. szám, 1787. november 7.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 89. szám, 1787. november 10.

Magyar Hírmondó, VIII. évf., 92. szám, 1787. november 21.

Magyar Hírmondó, IX. évf., 2. szám, 1788. január 5.

Magyar Kurir, I. évf., 70. szám, 1787. szeptember 1.

Magyar Kurir, I. évf., 71. szám, 1787. szeptember 5.

Magyar Kurir, I. évf., 72. szám, 1787. szeptember 8.

Magyar Kurir, I. évf., 73. szám, 1787. szeptember 12.

Magyar Kurir, I. évf., 75. szám, 1787. szeptember 19.

Magyar Kurir, I. évf., 76. szám, 1787. szeptember 22.

Magyar Kurir, I. évf., 80. szám, 1787. október 6.

Magyar Kurir, I. évf., 82. szám, 1787. október 13.

Magyar Kurir, I. évf., 87. szám, 1787. október 31.

Magyar Kurir, I. évf., 89. szám, 1787. november 7.

Magyar Kurir, I. évf., 95. szám, 1787. november 28.

Magyar Kurir, I. évf., 96. szám, 1787. december 1.

Magyar Kurir, I. évf., 98. szám, 1787. december 8.

Magyar Kurir, I. évf., 101. szám, 1787. december 19.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 81. szám, 1787. október 10.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 83. szám, 1787. október 17.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 84. szám, 1787. október 20.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 86. szám, 1787. október 27.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 91. szám, 1787. november 14.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 93. szám, 1787. november 21.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 100. szám, 1787. december 15.

Pressburger Zeitung, XXII. évf., 102. szám, 1787. december 22.

Pressburger Zeitung, XXIII. évf., 2. szám, 1788. január 5.

Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 75. szám, 1787. szeptember 19.

Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26.

Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 81. szám, 1787. október 10.

Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 84. szám, 1787. október 20.

Provincialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 86. szám, 1787. október 27.

Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten, II. évf. 1. szám, 1788. január 5.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 77. szám, 1787. szeptember 26.

Wiener Zeitung, LXXXVI. évf., 78. szám, 1787. szeptember 29

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 83. szám, 1787. október 17.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 86. szám, 1787. október 27.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 87. szám, 1787. október 31.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 93. szám, 1787. november 21.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 94. szám, 1787. november 24.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 95. szám, 1787. november 28.

Wiener Zeitung, LXXXIV. évf., 97. szám., 1787. december 5.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 100. szám, 1787. december 15.

Wiener Zeitung, LXXXV. évf., 101. szám, 1787. december 19.

Wiener Zeitung, LXXXVI. évf., 1. szám, 1788. január 2.

Szakirodalom

BEALES, Derek: *Joseph II., Volume II., Against the World 1780–1790*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

KÓKAY, György (szerk.): *A magyar sajtó története 1705–1848*, I. Kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

CEGIELSKI, Tadeusz: *Das alte Reich und die erste Teilung Polens 1768-1774*, Stuttgart, Steiner, 1988.

HOCHEDLINGER, Michael: *Krise und Wiederherstellung., Österreichische Grossmachtpolitik zwischen Türkenkrieg und „Zweiter Diplomatischer Revolution 1787–1791*, Berlin, Duncker und Humblot, 2000.

KRISTE, Oskar: *Kriege unter Kaiser Joseph II.*, Wien, L. W. Seidel, 1904.

MARCZALI Henrik: II. József első terjeszkedési terve, *Századok*, XIV. Évf., 1880/1, 185–206.

RÉDVAY István: Alvinczy vállalkozása Belgrád ellen 1787-ben, *Magyar Katonai Szemle*, 10. évf., 1940., 5. szám, 510–516.

SMITH, Douglas: *Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Prince Grigory Potemkin*, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2004.

WEIKARD, Melchior: *Taurische Reise der Kaiserin von Russland Katharina II.*, Aus dem englischen übersetzt, Koblenz, Andreae'sche Buchdruckerei und Verlagsbuchhandlung, 1799.